DOI: 10.25951/4722 ORCID: 0000-0003-0069-6493

O sztuce anagramowania

On the art of anagramming

Agnieszka Dolecka

Keywords
anagram, enigmatology, genology, literary, code they utter.

Abstract
In an article presenting the origin, poetics and evolution of an anagram, not only as a permutational evolution, a scientific method of work, but also as an important linguistic phenomenon, versification experiments rooted in the history of literature, and the creation of a new verbal development scenario. Visible methods, other literary works containing anagrams of voting, program exchange, voting or sentences, proclaim new and frequently used possibilities of sharing, forms of expression, statements, uttered.

Impulsem do napisania niniejszego artykułu stała się książka Krzysztofa Oleszczyka pt. *Anagram*[1], wydrukowana w nakładzie 300 egzemplarzy, *ipso facto* niedostępna szerszemu kręgowi czytelników. Publikacja od strony faktograficznej pogłębia w znacznej mierze stan wiedzy o dziejach anagramowania w Polsce, począwszy od średniowiecza a kończąc na czasach współczesnych. Problematyka anagramu, zwłaszcza jego genezy i ewolucji, nadal jednak czeka na wyczerpujące i wiarygodne naukowo analizy.

Za prekursora anagramu wielu autorów uznaje Likofrona z Chalkis (ok. 320 – po 280 p.n.e.), aleksandryjskiego gramatyka, poetę, jednego z siedmiu nadwornych dramatopisarzy króla Ptolemeusza II, przypisując mu autorstwo dwóch okazjonalnych panegiryków. Dla pozyskania przychylności pary królewskiej z liter imienia Ptolemaíos (gr. *Πτολεμαῖος*) ułożył pochlebne określenie egipskiego władcy *apò mélitos* (gr. *ἀπὸ μέλιτος* z miodu), jego żonie

[1] K. Oleszczyk, *Anagram*, Wydawca: Fundacja Groteka, Konstancin 2017, ss. 208. Mankamentem publikacji jest brak szczegółowej bibliografii.

Arsinóē (gr. *Ἀρσινόη*) nadał anagramowy przydomek *íon Hḗras* (gr. *ἴον Ἥρας* fiołek Hery). Jednak anagramy znano wcześniej w starożytnej Grecji, co poświadcza refleksja Platona (428/427 – 348/347 p.n.e.), poświęcona zjawiskom przyrody, w której pojawia się anagram. Rzeczownik pospolity *aēr* (gr. *ἀήρ* powietrze) przez zmianę szyku liter stał się antroponimem *Hḗra* (gr. *Ἥρα* Hera). Wywód z zakresu gramatyki posłużył udowodnieniu prawdy teologicznej, stanowił bowiem odpowiedź na pytanie – dlaczego Grecy uznają Herę za boginię powietrza. Grecy kojarzyli początkowo anagramowanie z czynnościami ezoterycznymi o charakterze magicznym, podobnie jak wyznawcy hinduizmu podchodzili do *Wed*. Ferdinand de Saussure sztukę anagramowania dostrzega już w najstarszych utworach literackich: *Mahabharacie*, *Ramajanie*, *Iliadzie*, *Odysei*[2] czy *Biblii*. Artemidor z Daldis w rozważaniach o oniromancji[3] krytykuje wiarę w sny, używając określenia *anagrammatismós* (gr. *ἀναγραμματισμός* anagramatyzm, metaforycznie: szyfrowanie).

Etymologia słowa „anagram" nie do końca wydaje się jednoznaczna. Większość badaczy wywodzi ją z przyimka *aná* (gr. *ἀνά* nad) i rzeczownika *grámma* (gr. *γράμμα* litera, list, pismo)[4]. W kręgu niemieckojęzycznym pojawia się inny źródłosłów, mianowicie *anagráphein* (gr. *ἀναγράφειν* przepisać)[5], przez co akcentuje się proces konwersji szyku liter, sylab, słów, zdań lub znaków; w kryptografii określany mianem transpozycji. Słowo *grámma* nie budzi wątpliwości, jednak wieloznaczny przyimek *aná* (gr. *ἄνᾰ* nad, po, w górę, wzdłuż, każdy, po kolei, do) już tak. Jedno jest pewne, anagramowanie jako zabieg lingwistyczny, gra literacka, ma na celu stworzenie nowej jednostki leksykalnej. W klasycznym anagramie litery nowego słowa, wyrażenia, frazy, muszą występować w takiej samej liczbie, jak w słowie, wyrażeniu, zdaniu-bazie. Odjęta/e lub dodana/e litera/y sprawiają, że ma się do czynienia z paraanagramem. Idealny anagram tworzy ciąg liter, z których żadna nie występuje w tym samym miejscu słowa-bazy (np. kapral – pralka,

[2] Zob. F. de Saussure, *Anagrammes homériques*, red. P.-Y. Testenoire, Limoges 2013. J. Starobinski, *Les mots sous les mots. Les anagrammes de Ferdinand de Saussure*, Paris 1971; J.M. Adam przy współpracy J.-P. Goldensteina Linguistique et discours littéraire; G. Dessons, *Les Anagrammes de Ferdinand de Saussure*, [w:] tegoż, *Introduction à la poétique*, Paris 1995, s. 206-214; A. Dziadek, *Anagramy Ferdynanda de Saussure'a – historia pewnej rewolucji*, „Teksty Drugie" 2001, nr 6, s. 109–125.

[3] Zob. Artemidor z Daldis, *Rozważania o snach czyli Onejrokrytyka*, przeł. I. Żółtowska, Warszawa 1995.

[4] S. Nieznanowski, hasło *Anagram*, [w:] *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze, renesans, barok*, red. T. Michałowska, Wrocław 1998, s. 26n.

[5] Zob. B. Brucker / A. Steiner, *Die Welt der Anagramme. Worte machen Worte*, Wiesbaden 2008. W języku niemieckim często zastępuje się słowo *Anagramm* synonimami: *Buchstabenrätsel* (zagadka literowa, logogryf), *Letterkehr* (obracanie liter), *Letterwechsel* (zmiana liter), *Schüttelwort* (wstrząśnięte słowo) w mowie potocznej.

Mirosław – Sławomir, bandzior – zbrodnia, Norwid – on drwi, kanister sternika, anormalnie niemoralna, piechur chrupie, osławieni Słowianie). W utworach literackich zawierających anagramy (wiersz, epigram, fraszka, szarada) znaczenie nowych słów często wpisuje się w oryginalny kontekst lub pozostaje w całkowitej opozycji do niego. W ten sposób wywołuje się u odbiorcy efekt zaskoczenia przez ciekawe skojarzenia albo humor sytuacyjny.

Anagram powstaje z przestawienia liter jednego słowa (rzeczownika, czasownika, przymiotnika, zaimka, liczebnika, przyimka, przysłówka): smukła – muskał, włosach – schował; jako inny anagram pasuje również przymiotnik smagła – smagał:

> Wyszła w pole **smukła**, bosa,
> a wiatr **muskał** ją po **włosach**,
> **schował** się w pachnące kwiecie
> i wianuszek dla niej plecie[6].

Z jednego słowa można utworzyć kilka słów (z naftą ja – fantazją):

> **Z naftą ja** nie mam nic wspólnego
> (nie jestem szejkiem from Arabia!)
> wzrostu też jestem przeciętnego –
> więc cóż, **fantazją** braki nadrabiam[7].

Z kilku słów powstaje w szaradzie anagramowej wyrażenie (malinowy chruśniak):

> **Śni** mi się często chatka **krucha**,
> którą jesienna siekła plucha.
> **Malwy** strzeliste na tle ściany
> **i on**, jak zwykle roześmiany[8].

bądź zdanie, sygnowane w zagadce do rozwiązania inicjałami i liczbą liter wyrazów tworzących zdanie: C-6, W-10, G-6, O-5, K-8 (Ciepło wspominamy gorący okres kanikuły).

> Lato… Szalona radość wolnego wyboru:
> Gdy zechcę, mogę **płocie** łowić na jeziorze,
> Po **łyk** wody ze źródła powędrować w góry,
> Mewy, **skore** do zabaw, podziwiać nad morzem.
> Nieważne, czy ku **wyspom** dalekim popłynę,
> Czy też w Polskę wyruszę, gdzie poniosą oczy,

[6] W. Powroźnik, *Dziewczyna*, „Rewia Rozrywki" 1985, nr 2, s. 58.
[7] S. Michno, *Sposób na*, „Max Eden" 2003, nr 1, s. 99.
[8] B. Borys, *Obrazy na zawsze zapamiętane*, „Rozrywka" 2018, nr 25, s. 13.

Bo umiem się zachwycać Sopotem czy Gdynią,
Jak inni Leningradem, **Rygą** albo Soczi.
Wiadomo, że **co** dobre, mija nieuchronnie,
A kiedy już za **nami** krótki czas swobody,
Nie **unika** się jasnych i słonecznych wspomnień,
Miło wrócić myślami do letniej przygody[9].

Przestawienie sylab pierwotnych: słowa, wyrażenia, zdania określa się mianem anagramu sylabowego (typowanie – nietypowa, stawianie – niewiasta):

Na Służewcu w niedzielę człowiek w ścisku tonie
Wokół **typowanie**, **stawianie** na konie.
Wśród mężczyzn z rzadka jakaś kobieta wyrasta,
Lecz taka dama to **nietypowa niewiasta**[10].

W zagadce zwanej anagramem „bez słów" elementy tekstu odgadywanego hasła zastępują kreski, a tytuł pomaga je rozszyfrować:

O nieszczęśniku, co wlazł między wrony

– – – – – – – – – – –
– – / – – – / – – – – – – [11].

Do ciekawego eksperymentu lingwistycznego zaliczyć trzeba anagramy fonetyczne, uwzględniające wymowę głosek[12]. Alfabet polski z dwuznakami stanowi urodzajne pole do tworzenia tego rodzaju słów z wykorzystaniem odpowiedników fonetycznych niektórych samogłosek (ó = u, ą = on)

9 Aktyn, **** Lato…*, „Kalendarz Szaradzisty" 1975, s. 19.

10 Cyt. za: B. i A. Podgórscy, *Vademecum szaradzisty*, Poznań 1998, s. 22.

11 B. Koszarski, *O nieszczęśniku, co wlazł między wrony*, „Rewia Rozrywki" 1993, nr 2, s. 28. Rozwiązanie anagramu: Nieboraczek – bo nie kracze.

12 „Z jednej strony [anagramy – A.D.] bada się je i opisuje jako chwyty stylistyczne: świadome, celowe, dokładnie przemyślane i zamierzone szyfry wprowadzane z różnych przyczyn i w różnych celach do tekstów literackich; z drugiej, co pokazał de Saussure (a raczej Jean Starobinski publikując w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku fragmenty prac genewskiego lingwisty), bada się je pod kątem brzmień, a w tych badaniach wyłaniają się one ze sfery fonicznej poszczególnych, poddanych analizie tekstów" (A. Dziadek, *Anagram jako quasi-gatunek – przypadek Iana Hamiltona Finlaya*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich" 2020, z. 4, s. 107). F. de Saussure obserwował modalność fonemów w obrębie jednego wersu lub wersów sąsiadujących ze sobą. Analizy miały na celu odczytanie i opis struktury, a także rozpoznanie kombinacji niepodzielnych jednostek fonetycznych.

i spółgłosek (rz = ż, rz = sz = ż, ch = h)[13]. Dla przykładu wiersz z anagramem fonetycznym (urzekł – łóżek):

> O mój Boże,
> jak mnie **urzekł**,
> idąc ku mnie
> pośród **łóżek**[14].

Diachronia anagramu pozwala dostrzec meandry sztuki tworzenia słów ze słów. W epoce hellenistycznej anagramatyzm wszedł do kultury rzymskiej w postaci *poesis artificiosae* jako element budowania mowy perswazyjnej, chwyt retoryczny ułatwiający przyciągnięcie uwagi odbiorcy głównie wypowiedzi pisemnej. Anagramy stały się

> […] niemal fundamentem metrum epickiego, wielokrotnie służą wyrafinowanym grom językowym, budują homofonię sylabiczną, kształtują klauzulę rytmiczną. Uzupełniają studia naukowe nad aliteracką łacińską, enklitykami, przerzutnią, cezurą akrostychami, połączeniem *muta cum liquida* etc. Służą również wydatną pomocą w badaniach stylometrycznych. Pozwalają czytelnikowi odkryć pewne wyrafinowane kody językowe i dźwiękowe oraz skłonić go do głębszej refleksji nad etyką rzymską[15].

Chrześcijanie pierwszych wieków ery nowożytnej znali łaciński anagram, ukuty ze słów Poncjusza Piłata skierowanych do Jezusa z Nazaretu (*Wulgata*, *Ewangelia św. Jana* 18, 38): „*Quid est veritas?*" („Co [to] jest prawda?") – „*Est vir, qui adest*" („[To] jest mężczyzna, który jest tutaj obecny").

Średniowiecze chrześcijańskie przyniosło wręcz wysyp anagramów teologicznych. Wystarczy przywołać najbardziej znane. Pierwszy, opisujący bolesne skutki związku Adama i Ewy w edenie: *Ave Eva, vae!* (Witaj/bądź pozdrowiona Ewo, ach, biada!). Drugi, bazujący na tekście biblijnym: *Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum* (Witaj/bądź pozdrowiona Maryjo, łaski pełna, Pan z Tobą) – *Inventa sum Deipara, ergo immaculata* (Bogurodzicą stałam się, więc niepokalaną).

Średniowieczni kabaliści żydowscy, analizując teksty Biblii Hebrajskiej metodą hermeneutyczną *temura* (hebr. תמורה przemiana, zamiana), tworzyli anagramy, tzw. *zeruph* (hebr. זיורית zmontuj, przewróć) i przypisywali

---

[13] Oto wybrane przykłady: królowanie – lukrowanie, harcówka – ruchawka, dróżka – drukarz, piątka – pontiak, monarchia – harmonia, podżeganie – pogardzenie, sterówka – kwestura, nożowiec – wrzeciono.

[14] Ringo [Adam Sumera], *Wspomnienie pacjentki dr. Kildare'a*. Cyt. za: B. i A. Podgórscy, dz. cyt., s. 22.

[15] Wyimek z notki zamieszczonej na tylnej okładce książki S. Śnieżewskiego, *Słownik anagramów, repetycji i palindromów w epice rzymskiej*, Kraków 2021.

im mistyczną bądź magiczną siłę. Abraham ben Szlomo Abulafia (1240 – ok. 1291), czołowy reprezentant kabały profetycznej, propagował mistykę kontemplacji, tzw. „drogę imion", opartą na anagramowaniu z liter alfabetu hebrajskiego imienia Boga.

Koniec XVI w. i dwa stulecia po nim charakteryzuje wielkie zainteresowanie anagramowaniem w całej Europie, zapanowała wręcz moda literacka na wydawanie zbiorów anagramów[16], komentarzy do nich[17]. Członkowie wielu zgromadzeń zakonnych (szczególnie dominikanów i pijarów) ćwiczyli sztukę anagramowania, za ulubione tworzywo obierając sobie pozdrowienie anielskie *Ave Maria*…. Ze słów Ewangelii Dzieciństwa św. Łukasza powstawały setki anagramów, do jednych z najcelniejszych należy „*Virgo serena, pia, munda, et immaculata*" (Dziewica miłościwa, święta, czysta, i niepokalana). Anagram *Ave Eva*, znany już w średniowieczu, pojawia się w twórczości wielu polskich poetów barokowych i odzwierciedla ich pragnienie nadania ważnym słowom biblijnym znaczenia ściśle teologicznego przez zastosowanie strategii gier fonetyczno-semantycznych:

> EVA, AVE: para słów, lecz nad tysiąc ważą,
> Raj, wygon, otchłań, niebo – to wszem wyobrażą.
> Ewa wspak AVE, to jest od biada tam była,
> Ewę od VAE przez AVE gdy Panna wolniła[18],

lub wykorzystania antonimii jabłko – chleb, choroba – zdrowie, śmierć – życie, by ukazać z perspektywy typ – antytyp (por. gr. *τύπος* týpos, odbicie, prawzór, posąg) wypełnienie się zapowiedzi o charakterze soteriologicznym.

> Z Eva uczynił anioł Ave tobie:
> Żywot porodzisz – to Ewa nie w grobie.
> I Ewie Ave, pozdrowić ją trzeba,
> Chora od jabłka, ożyje od chleba[19].

[16] T. Billon (1617–1647), prawnik, autor łacińskojęzycznych i francuskojęzycznych anagramów-proroctw (m.in. zbiór z 1616 r., zatytułowany *Sibylla gallica, anagrammaticis magna praedicens oraculis…*), anagramów w formie humorystycznych onimów, panegiryków sławiących władców Francji (kolekcja z 1613 r. pt. *Le Bon Ange de la France…*), katolickich świętych, papieży; nosił w latach 1624–1631, 1640–1647 tytuł królewskiego anagramisty, nadany mu przez króla Ludwika XIII, z uposażeniem rocznym 1200 liwrów.

[17] J. Pontanus (1542–1626), filolog, teolog, tłumacz, jezuita pochodzący z Czech, autor podręczników języka łacińskiego; J. H. Alsted (1588–1638), filozof i teolog, autor m.in. *Encyclopaedia septem tomis distincta* (1630), *Rhetorica, quattuor libris proponens* (1616).

[18] W. Waśniowski, *Wielkiego Boga wielkiej Matki ogródek…*, Kraków 1644, s. 29.

[19] Ł. Baranowicz, *Żywoty świętych ten Apollo pieje, jak ci działali, niech tak kożdy dzieje…*, Kijów 1670. Cyt. za: https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/663460/

O popularności anagramów w XVII w. świadczy zaszyfrowana korespondencja pomiędzy Galileuszem i J. Keplerem. Po odkryciu 25 VII 1610 r. dwóch księżyców Saturna Galileusz, zabezpieczając prawa autorskie i ze strachu przed Inkwizycją, wysłał list przyjacielowi z wiadomością w postaci, wydaje się bezsensownego na pierwszy rzut oka , ciągu łacińskich spółgłosek i samogłosek: SMAISMRMILMEPOETALEVMIBVNENVGTTAVRIAS. Adresat, miłośnik zagadek, po mozolnym trudzie ułożył z przesłanego mu szyku 37 liter anagram „*Salve, umbistineum geminatum Martia proles*" (Bądźcie pozdrowione, podwójna głowico, dzieci/potomstwo Marsa)[20]. Sekwencja literowa Galileusza nie dotyczyła Marsa, ale planety Saturn, stąd właściwe rozwiązanie anagramu brzmiało: „*Altissimum planetam tergeminum observavi*" (Obserwowałem najwyższą trójkształtną planetę)[21].

Galileusz podesłał Keplerowi kolejną anagramową wiadomość złożoną tym razem z 35 liter: „HAEC IMMATVRA A ME IAM FRVSTRA LEGVNTVR, O. Y." (Te niedojrzałe/przedwczesne zostały już przeze mnie przeczytane na próżno – o. y.). Kepler wymyślił następującą odpowiedź: „Macula rufa in Iove est, gyratur mathem, etc." (Na Jowiszu jest czerwona plama, [która] obraca się matematycznie", itp.). Po kilkudziesięciu dniach nadawca podał rozwiązanie swojego anagramu: „Cynthiae figuras aemulatur mater amorum" (Matka miłości naśladuje kształty Cynthii)[22].

Najciekawszy literacko anagram staropolski w postaci obrazów tanecznych powstał podczas zjazdu rodziny Stanisława Leszczyńskiego, przyszłego króla Polski. Trzynastu scholarów trzymało tarcze z jedną literą, wszystkie tworzyły wyrażenie: DOMUS LESCINIA (ród Leszczyńskich). Po każdym tańcu ustawiali się tak, aby tarcze pokazywały nowy anagram: OMNIS ES LUCIDA (cała promieniejesz); SIS COLUMNA DEI (bądź kolumną Boga!); MANE SIDUS LOCI (zostań, klejnocie kraju!); ADES INCOLUMIS (jesteś tu bezpieczny); I, SCANDE SOLIUM (idź, wstąp na tron!).

Dwudziestolecie międzywojenne obrodziło anagramami (krakowskie czasopismo „Rola" nazywało je przestawiankami) autorstwa uznanych

edition/767149?language=en (dostęp 16 VII 2021).

20 Od poprawności nie odbiega również inny przekład: „Bądź pozdrowiona, podwójna głowico, potomstwo Marsa".

21 Galileusz określa Saturna jako „najwyższą planetę", tzn. najdalej położoną od Słońca. Przymiotnik „trójkształtny" odnosi się do faktu, że Saturn ma dwa księżyce. Galileuszowi, z dużą dozą prawdopodobieństwa, nie chodziło o prawdziwe księżyce Saturna, lecz o jego pierścienie. Z powodu braku rozdzielczości skonstruowanego przez siebie teleskopu widziałby pierścienie jako dwa punkty wokół głównego okręgu.

22 Wenus (matka miłości) manifestuje wszystkie fazy, przez które przechodzi Księżyc (Cynthia).

twórców polskiej literatury oraz współpracowników pism szaradziarskich i redaktorów czasopism zamieszczających dział rozrywek umysłowych. Redakcja „Wiadomości Literackich" w 1935 r. ogłosiła konkurs na anagram z liter tytułu czasopisma. Za najlepsze wyrażenie z kilkuset nadesłanych – np. „mrok lat idea ci oświeci", „świadomie karcicie lot", „świat cioci i modelarek", „wiatr omiecie koci ślad" – uznano hasło trafnie definiujące linię programową tygodnika: „Walka o moc idei i treści". Miesięcznik „Rozrywka" (1933-1939), charakteryzujący się wysokim poziomem merytorycznym, publikował klasyczne anagramy (satrapa – ta prasa), piramidki anagramowe w rodzaju:

> Wstawiaj po jednej literce-kamyku
> między lusterka własnej wyobraźni
> i wstrząsaj niemi, a ujrzysz wyniku
> wciąż nowy obraz-słowo najwyraźniej[23],

oraz rymy anagramowe; każdy drugi wers dystychu należało uzupełnić, uwzględniając rytm i rym.

1. O! Prześwięci **Apostoli**!
   Ale bo też **opat soli**!
2. Nazbyt kusa **szatka Nusi**,
   toż nie dziw, że **szatan kusi**.
3. Marnych sędziów **katalogi**
   wskazują, kto **kala togi**.
4. Na widok tych **Kamczadali**
   kawaler i **dama czkali**.
5. Gdzie się podziała, **Alino, weba?**
   Gdyś ją popsuła, ha! **wola nieba**.
6. To nie jest tylko **metafora**,
   byś strzegł się częstych **fet Amora**.
7. Rad był, że pełna była **salatera**,
   albowiem nie jadł całe **lata sera**[24].

W działach rozrywkowych prasy międzywojennej pojawiały się anagramy w postaci karty wizytowej najczęściej fikcyjnej osoby, z umieszczoną pod personaliami nazwą miejscowości, rzadziej kraju, często humorystyczną wzmianką. Przestawienie ich liter pozwalało poznać zawód, zainteresowania, cechę osobowości lub sprawowaną funkcję. Z liter żartobliwych wizytówek (widniały na nich rzeczywiste nazwiska lub pseudonimy autorskie) polskich szaradzistów przedwojennych: 1. »W. USTASZEWSKI. Sir Arab«;

[23] K. Oleszczyk, dz. cyt., s. 110. Redakcja nazwała tę dwuczęściową metamorfozę słów kalejdoskopem literowym. Rozwiązanie zagadki: 1) r, re, Negr, Niger, Regina, migrena, margines; 2) a, ar, rak, kran, orkan, kantor, kartony, narkotyk.

[24] Tamże, s. 111.

2. «WNUCZKA. Ale ironiczna»; 3. »TOŃKO. Pchliwa Marycha«, oraz powojennych: 4. »STANISŁAW BISKO. Cieszyn (Arizona)«; 5. »R. NOWOSZEWSKI. Błonie (a potem cyka)«; 6. »K. OLESZCZYK. Rohan« powstały skrzące się humorem anagramy: 1. Rebusista warszawski, 2. Urocza wilnianeczka, 3. Amator kochliwych pań, 4. Sławny szansonista i kobieciarz, 5. Romek seksownie pozbawiał cnoty, 6. Rozkoszny klecha[25].

Wizytówki są zmodyfikowaną formą znanego dużo wcześniej anagramonimu i proprionimu. François Rabelais autorstwo dwóch pierwszych części cyklu *Życie Gargantui i Pantagruela* (1532, 1534) zaznaczył pseudonimem Alcofribas Nasier (Francoys Rabelais). Andreas Libavius, chemik, lekarz, filozof, opublikował polemiczne dzieła *Analysis dialectica colloqui Ratisbonensis* (1603), *Gretserus triumphans* (1604) pod nazwiskiem Basilius de Varna. Po Waterloo powstał obraźliwy anagramonim: Napoleon Bonaparte – *Bona rapta leno pone* (Stręczycielu, oddaj zrabowane dobra!). Julian Tuwim ułożył poetycki pseudonim, można rzec perełkę słowotwórczą – Lutni, ujaw mi![26]. Pisarz Boris Vian (1920–1959), człowiek wielu talentów, znany z upodobania do błyskotliwych gier słownych, posługiwał się trzema pseudonimami literackimi: Baron Visi, Bison Ravi, Brisavion. Unica Zürn, pisarka, poetka, rysowniczka, szeroko wykorzystywała techniki anagramowe, pasję anagramowania nazwała „niebezpieczną gorączką", ponieważ rodzi samotność dla autora. Dramatyczny życiorys niemieckiej surrealistki wymownym anagramem określił Oskar Pastior: Unica Zürn – Azur in nuce (ü = ue, niem. *Himmelsblau in einer Nussschale* błękit nieba w łupinie orzecha)[27].

Twórca „Płonącej żyrafy", przekonany o swoim geniuszu, często powtarzał: „Tylko ludzie pozbawieni zdolności uganiają się za pieniędzmi – do

---

25 K. Oleszczyk, dz. cyt., s. 114n, 155.

26 J. Tuwim, *Pegaz dęba*, Warszawa 1950. s. 86. S. Barańczak, tworząc onoanagramy, przestawiał wszystkie litery imienia i nazwiska konkretnej osoby, aby otrzymać nowe imię i nazwisko. Anagramy onomastyczne swojego autorstwa podzielił na onoanagramy indywidualne, w wersjach podstawowej i poetyckiej, onoanagramy kolektywne, z dodatkowym rozróżnieniem wersji „nazwisko – nazwisko" i „nazwisko-charakterystyka" oraz auto-onoanagramy. również w wersjach podstawowej i poetyckiej. W anagramach świetnego lingwisty Marian Stala zyskał personalia o brzmieniu Alan M. Satira, Jolanta Brach-Czaina – Anita Chlaj-Robaczna, Antoni Libera – Aniela Briton, Jan Kochanowski – S. Nocnik-Hawajko, Teodor Parnicki – Dorota C. Piernik. Sam Barańczak siebie nazwał 24 onoanagramami. Do najładniejszych należą: Ł. Szatan-Warcabińska, N. Zbawca-Sarłatański.

27 Anagram odkrywają na nowo twórcy współczesnej poezji niemieckojęzycznej, co dokumentuje K. P. Dencker w antologii pt. *Poetische Sprachspiele. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Stuttgart 2003, ss. 428. Warto zajrzeć do innej antologii tego autora: *Deutsche Unsinnspoesie*, Frankfurt/Leipzig 2018, ss. 445.

utalentowanych one same przychodzą"[28]. Zjadliwy osąd bliźnich, demonstrowana na każdym kroku przez surrealistę pycha, a przede wszystkim wyzywający tryb życia sprowokowały A. Bretona do ułożenia prześmiewczego anagramu-proprionimu imienia i nazwiska: Salvador Dali – Avida Dollars (chciwy na dolary).

W internecie znajdziemy wiele anagramów[29] imion i nazwisk znanych osób, opisujących ich przymioty. Marco Antonio – *antico Romano* (Marek Antoniusz – starożytny Rzymianin); William Shakespeare – *I am a weakish speller* (Jestem słabym ortografem), *I'll make a wise phrase* (Zrobię mądrą frazę), *Hear me as I will speak* (Posłuchaj mnie, kiedy będę mówił), *A hallmark is weepies* (Znakiem rozpoznawczym są płacze), *We all make his prais* (Wszyscy go chwalimy); Alec Guinness – *genuine class* (prawdziwa klasa); Clint Eastwood – *Old West action* (akcja Starego Zachodu); Angela Merkel to anagramowa *Karamelengel* (anioł karmelowy)[30]. Od ostatniego dziesięciolecia XX wieku we Włoszech anagramy opisujące cechy charakteru, interakcje osobowe, przejawy mentalności ludzkiej pojawiają się na łamach gazet i w sieci internetowej jako osobliwość językowa i odzwierciedlenie kolorytu życia społeczno-kulturowego[31].

Stanisław Sobolewski, charakteryzując proces permutacji liter z perspektyw formalnej (tworzywo, mechanizm powstawania) i semantycznej, wyróżnił w obrębie ośmiu podstawowych rodzajów anagramów cztery ich przymioty: cykliczność, palindromiczność, synchroniczność, izozmienność. Dla ukazania wszystkich kombinacji anagramowania ułożył interesujący poznawczo probabilistyczny rejestr, w którym: ++ oznacza realizację;

---

28 Zob. „Magazyn Polski" 1985, nr 3, s. 30.

29 Twórcy współczesnych anagramów układają je bez lub z pomocą komputera. Pierwsze nazywa się „wykonanymi ręcznie", drugie „obrabianymi" lub „z laptopa". Programy komputerowe w rodzaju „Anagram Server", „Anagram Solver", „Inge's Anagram Generator", „Anagramm-Generator in deutscher Sprache", „Générateur d'anagrammes", „Generatore di anagrammi a frase in italiano", „Anagrammer", „Anagramator Poocoo", dostępne w internecie, w znacznej mierze ułatwiają tworzenie słów ze słów.

30 R. Kirchlechner / H. Schneider, *Angela Merkel und Karamelengel. Anagramme, Palindrome, kuriose Synonyme*, Auro-Verlag, Frankfurt–Leipzig 2019. Czytelnik znajdzie na 190 stronach, okraszonych 133 ilustracjami, wiele anagramów, palindromów i osobliwych wyrazów bliskoznacznych.

31 Dla zobrazowania zjawiska parę przykładów: *adulterio – il duo a tre* (cudzołóstwo – trójstronny duet); *il matrimonio legale* – marito, moglie, anelli (legalne małżeństwo – mąż, żona, pierścionki); *l'Aldilà misterioso – assillo dei mortali* (tajemnicze życie pozagrobowe – dokuczanie śmiertelników). Zob. S. Bartezzaghi, *Incontri con la Sfinge. Nuove lezioni di enigmistica*, Torino 2004; S. Bartezzaghi, *Scrittori giocatori*, Torino 2010.

+ – znamionuje prawdopodobieństwo istnienia, ale brak przykładu; – równa się niemożliwości istnienia).

Tabela właściwości anagramów[32]

lp	symbol	Nazwa	Stopień złożoności		
			I	II	III
1	0	Anagram	++	++	++
2	01	Cykloanagram	++	++	++
3	02	Palindroanagram	++	++	++
4	03	Izoanagram	++	++	++
5	04	Synchroanagram	++	++	++
6	012	PALINDROCYKLOANAGRAM	++	++	++
7	013	IZOCYKLOANAGRAM	++	++	++
8	014	SYNCHROCYKLOANAGRAM	++	++	++
9	015	KALAMBUR-CYKLOANAGRAM	– –	++	++
10	023	IZOpalindroanagram	++	++	++
11	024	Synchropalindroanagram	++	+ –	+ –
12	025	KALAMBUR-palindroanagram	– –	++	++
13	034	Synchroizoanagram	++	++	++
14	035	KALAMBUR-izoanagram	– –	++	++
15	0123	IZOpalindrocykloanagram	++	++	++
16	0124	Synchro-palindrocykloanagram	++	+ –	+ –
17	0125	KALAMBUR-palindrocykloanagram	– –	++	++
18	0134	Synchro-izocykloanagram	++	– –	– –
19	0135	KALAMBUR-izocykloanagram	– –	– –	– –
20	0145	SynchroKALAMBUR-cykloanagram	– –	++	++
21	0234	Synchro-izopalindroanagram	– –	++	++
22	0235	KALAMBUR-izopalindroanagram	– –	++	+ –
23	0245	SynchroKALAMBUR-palindroanagram	– –	++	++
24	0345	SynchroKALAMBUR-izoanagram	– –	++	++
25	01234	Synchro-izopalindrocykloanagram	++	+ –	+ –
26	01235	KALAMBUR-izopalindrocykloanagram	– –	++	+ –
27	01245	SynchroKALAMBUR-palindrocykloanagram	– –	++	+ –
28	01345	SynchroKALAMBUR-izocykloanagram	– –	– –	– –
29	02345	SynchroKALAMBUR-izopalindroanagram	– –	++	+ –
30	012345	SynchroKALAMBUR-izopalindrocykloanagram	– –	+ –	+ –

[32] „Esse" [S. Sobolewski], *Tajemnica anagramów*, „Kalendarz Szaradzisty" 1962, s. 156n.

Jakkolwiek tworzenie anagramów na pierwszym miejscu jest intelektualną rozrywką to istnieje wiele sposobów bardzo praktycznego wykorzystania procesu anagramowania w informatyce, matematyce, kryptologii wojskowej, inżynierii, bezpieczeństwie komputerowym. Słowo, element języka analitycznego, stanowi punkt odniesienia, da się rozłożyć, a składniki (same w sobie niezwiązane ze znaczeniem), w ten sposób uzyskane, mają znaczenie dla jego interpretacji. Psychologowie posługują się testami zorientowanymi na permutację, czyli „zadaniami rozwiązania anagramu" dla określenia zdolności mnemotechnicznej, obliczenia ilorazu inteligencji. Twórcy farsy lub parodii używają anagramów, aby osiągnąć klarowne w odbiorze i sarkastyczne efekty. W popularnej grze scrabble anagramowanie wyznacza rodzaj relacji między terminami stanowiącymi rozwiązanie zagadki. W sieci internetowej krążą mapy tras komunikacyjnych europejskich miast (np. londyńskiego metra, berlińskiej firmy transportowej), na których nazwy stacji zastąpiono anagramami, często żartobliwymi. Anagram dzięki internetowi przeżywa swój renesans, nadal więc pozostaje wielką sztuką (ang. *anagrams* – łac. *ars magna*).